

שריד מפירוש לספר בראשית המיוחס לרבי יוסף הבא
משושן הבירה

על פי כתב יד פריס, הספריה הלאומית, 841, כתיבת מצרית, שנת ש'
(1540 בערך) ועל פי נוסח דפוס קזבלנקה

יוצא לאור על ידי שרל מופסיק

© כל הזכויות שמורות לשרל מופסיק

אין להעתיק, לתרגם או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו בשום צורה ובשום אמצעי, ללא אישור בכתב
מהמוציאים לאור

פריס 1999

[257א¹] 'ויאמר למך לנשיו עדה וצלה שמען קולי' (בר' ד כג). על דרך הקבלה. יאמר שאמר 'למך לנשיו עדה וצלה', האחת מהן היתה חוה ראשונה שברחה מאדם הראשון, והיא עדה, ולמה נקראת עדה? מפני שנתן לה השם וית' עדי ותכשיטין כנגד אדם ואחר כך הוסרה ממנו, וזהו לשון: 'וריה נור לא עדת בהון' (דג' ג כז), וכת' : 'מערה בנד ביום קרה' (מש' כה כ). וצלה היא זכר דכתיב: 'וצלה גם הוא' (בר' ד כב). ונודווגו ללמך ולפי' אמ' מעיקרא : 'עדה וצלה שמען קולי', כי מעיקרא ברשות אחרים הייתם ועכשיו נשי למך כי ברשותי אתם. וא"כ היה לו לומר: 'נשי האוינה אמרתי' (שם), מפני מה אמ': 'נשי למך', שהיה מזכיר שמו הוא? כך תמצא שמושה ארבינו ע"ה הוא הכותב תורה מפי הגבורה, והיה משבח עצמו ואמ': 'האיש משה עניו מאד' (במ' יב ג) ! וכי תעלה על דעתך שאדם גדול כמשה רבנו ע"ה היה משבח עצמו? אלא לאו לעולם לא היה מדבר בעד עצמו, אע"פ שהיו בו כל המעלות הללו, ואלא כי אם כנגד והתפארתו שנקרא משה, ולפי' כתי' : 'ידבר י"י אל משה לאמר' ואין אומ': 'ידבר י"י אלי' [257ב] כשאר כל הנביאים. כי משה לא היה מדבר בעד עצמו כי אם כנגד למך העליון מאותה מדרגה שנברא, ולכך אמ': 'נשי למך האוינה אמרתי כי איש הרגתי לפצעי' (בר' ד כג), ר"ל : כשאני עושה המצוה אני מקיים צורה אחת בשמים, וכשאני עושה עבירה אני ממעט בשלשלת הדמות, ולפי' כתיב: 'כי איש הרגתי לפצעי' (בר' ד כג), ר"ל : וכי עבירה עשיתי? דכתי' : 'חבורות פצע תמרוק ברע' (מש' כ ל), ושמשתי עם אשה שאינה הוגנת לי ומיעמתי בשלשלת הדמות, וכת' בי : 'חבורות פצע תמרוק ברע' ? ולפי' אמ': 'כי איש הרגתי לפצעי' (בר' ד כג), בתמי, ומדבר כלפי מעלה. 'וילד לחבורתי' (שם), ר"ל : כשהיה לי חברה עם אשה, הרגתי ילד למעלה או למטה?

'ויאמר למך לנשיו עדה וצלה שמען קולי' (בר' ד כג). על דרך החכמה. ר"ל : אמ' תפארת לנשיו, להוד ולמלכות, כשמתוחד ית' בגונוו כמו השלהבת בגחלת 'שמען קולי' לקבל ממני השפע, 'האוינה אמרתי' אפי' כשנסתלק השפע, כי 'נשי למך', ר"ל נשי אתם קשורים בשלשלת העליון שאינו נפרד לעולם והוא ית' דבר אחד ועיקר גדול בענין עשר ספירות. דע כי תפארת הוא הנקרא 'עין החיים שבתוך הגן' (בר' ב

1. לוח הסימנים: || = השלמה או תיקון הקריאה על פי נוסח הרפוס; [] = תיקון הקריאה על פי נוסחים אחרים או סימן לדפי כתב יד פרים; { } = שיבושים המופיעים בכתב יד פרים ויש להשמיטם; () = השלמת המהדיר.

(ט) כי הוא גוף מאסף לכל המחנות והוא 'הבריח התיכון בתוך הקרשים' (שמ' כו כח) והוא ענין מליצות ונקרא יעקב ונקרא משה ע"ש, שהוא אוליין, ומתיחד עם חמש ספירות של מעלה ועם ארבע של מטה כמו השלהבת בנחלת. ובכל ספירה וספירה גוון ידוע של אור השכל, וכל כך מזהיר זיוו ואורו ית', אותו אור שכל ואור מצוחצח, שנראין למטה עשר ספירות כגוון שלו, כמו הקשת שנראה בענן ביום הגשם: כשנראה שמוהיר זיוו ונראים כשנים ואינו אלא אחד, ולפי' נבראו עשר אצבעות בידים כנגד עשר ספירות [258א] ועשר אצבעות כרגלים הם כנגד צל זיוו הספירות הנראים למטה מבח והזיוו הגדול. וזהו סוד 'כאשר יהיה האופן בתוך האופן' (יח' א טו). וכנגד כל מדה ומדה שכיח דיבור. בכל השלשלת העליון הקדוש והטהור, בכל, מתנהר והזיוו העליון ושם אין שכיח שום דבר מקבל צורה כי אם שכל². ואין שם אחיות מקום כי הוא ית' ממלא כל העולמים, כשאז"ל: 'כי ביה י"י צור עולמים' (יש' כו ד), אל תקרי צור אלא צר לפניו והעולמים, העולם הזה והעולם הבא. הכל ממלא ובו יושבים מלאכים ובני אדם וכל מה שברא, והוא נשמה לכל מה שברא ומשם ניוונים מלאכים ונשמות טהורות, כל דבר שכלוא. זה הכלל: הוא הכל והכל הוא, וזהו סוד: 'והארץ היתה תהו ובהו' (בר' א ב), ר"ל: ארץ העליונה וארץ התחתונה וכל העולם בו כלולים ובו הוא. ולפי' כל ענין השלשלת: כשתראה בכל התורה ענין נשים או אשה ירמוז לארבע ספירות הידועות כשיאמר בענין 'אשת חיל' (מש' יב ד). ואמנם לא תחשוב בדעתך לתואר דבר כזה כנגד השושן וית', אלא אלו ארבע הספירות הידועות כי הם מקבלות ומשפיעות, והוא סוד אנדרונינוס. כמו כן שאר המדות שנכללים בייחוד השלשלת העליונה הקדושה והטהורה, כמו כן סוד משפיע ומקבל, למה נקראים אלו נשים? מפני שגוון המדה המשפיע לה חקוק בה ונראה מתוכה כמין בוכנא באסיתא שלא סר מתוכה עולמית. ואלו שאר כולם כלולים כן, אלא שהוא גוון למעלה מגוון כמו השלהבת ובנחלתו. ולכך כתי': 'נשי למך האוינה אמרת' (בר' ד כג), והאומר היה תפארת; 'כי איש הרגתי לפצע' (שם) זה ממטרון כשנבלע ואינו נראה, 'יולד לחבורתי' (שם) זה מיכאל כהן גדול בשמים. [258ב] ולסוף קם לעולם לז' דורות ולפי' אמ': 'כי שבעתים יקם קין' (בר' ד כד), יקם אין כתי' כאן אלא 'יקם קין', שקם לעולם לז' דורות. 'ולמך שבעים ושבע' (שם): ומשה ע"ה אחיו שהיה מלך בישראל, דכתיב: 'ויהי בישראל מלך' (דב' לג ה), הפוך מלך תמצא למך, קם 'לשבעים ושבעה', לשבעה שביעיות ושער מ"ט שנמסר לו, וכשמגיע לשער החמישים מתחדש זכותו בעולם כאלו הוא חי וקים, כמו שאז"ל: 'משה רבינו ע"ה לא מת', כי מתחלה מתחדש בעולם, ולפי' אמרו 'לא מת' כי נדבק

2. השווה לשון דומה אצל ר' יעקב בן יעקב הכהן, ס' האורה, מהד' אברמס, עמ' 403: 'דע באמת כי הקב"ה אחד והוא שכל ואין עין שולט בו [...] הוא שכל ואינו מושג אלא בשכל'.

בחיי המלך, במידת הבינה, במ"ט שערים שנמסרו. ואם תאמר והרי משה במדת תפארת הוא קאי והיאך השיג למדת בינה? והתירוץ: שלקח לצפורה לאשה שהיתה מכוונת כנגד מדת בינה שנק' 'צפור שמים' (תה' ח ט), ולפי' כתי': 'ולמך שבעים ושבעה'.

'כי שבעתים יקם קין' (בר' ד כד). על דרך החכמה. כבר ידעת כי קין הוא כנגד מטטרון ולמך כנגד תפארת, ולפי' אמ' כי השגת מטטרון היא מלכות הנקראת 'שבעתים' ולמך 'שבעים ושבע' (שם), אבל התפארת לבינה שהיא שבעה שביעיות. וכנגד מדה הנקראת תפארת אוההנקראת משה, 'קללות שכמשנה תורה משה מפי עצמו אמרן, זו מדת התפארת, וכנגדו או"ל: 'חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכולם נזחזחו ואלו למשה', לתפארת, שנדבק במדת בינה, ולכך כתי': 'ולמך שבעים ושבעה' ולחכימא ברמיזא.

'יודע אדם עוד את אשתו' (בר' ד כה) ותמצא כשהוליד לקין ולהבל כתי' 'והאדם ידע את חוה אשתו' (שם ד א) אדם קודם ידיעה, עכשיו ידיעה קודם לאדם דכתי' 'יודע אדם עוד את אשתו' (בר' ד כה). לעולם לא קשיא בשני פירושים מתפרש; פירוש הראשון שאנו צריכין בשאמ' 'והאדם ידע' [259א] ירמוז כנגד אדם הידוע שקדם הוא לידיעתו וכשכתיב 'יודע אדם עוד את אשתו' כנגד אדם התחתון שקדם ידיעתו לו. והפירוש השני בדרך פשט 'והאדם ידע': יאמר שבא בעצלות אדם הראשון לדבר כשידע שבא נחש והמיל' וזהמא באשתו אמ' 'והאדם ידע', קדם הוא לידיעתו לקיים הדבר כי לא היה דעתו נוטה לעשות הדבר כי אם מפני הצווי דכתי' 'פרו ורבו' (בר' א כח). וכשראה שתם הוזהמא, בא בשמחה לדבר ולא בעצלות והצליח הדבר והוליד 'בדמותו בצלמו' (בר' ה ג), מכלל דעד השתא לא הוליד בדמותו בצלמו כי בדמות נחש היו מאותו הטבע, ולפי' הרג קין להבל אבל ידיעה הראשונה היתה שלא לדעתו ולפי' לא יצאו זכאין דכתי' 'גם בלא דעת נפש לא טוב' (מש' יט ב). ולפי' התחיל לומ' הכתו' הוה 'יודע אדם' (בר' ד כה) שקדם לו ידיעה. 'עוד' (שם), מכלל דמזווג הראשון עד השתא לא הוליד ולא זיווג עם אשתו כי באבלות הבל בנו היה יושב ולפי' כתי' 'עוד את', לרבות זיווג העליון. 'אשתו' (שם) זו חוה, למה לא הזכיר שמה בכאן? מפני שתם הוזהמא של נחש ולשבח הוא שלא הזכיר שמה כי על שם נחש נקרא' חוה, תרגום נחש חוייא. 'ותקרא שמו שת' (בר' ד כה) על שם שהושתת העולם ממנו והוא סוד משה, ולפי שכתוב 'תחת הבל' (שם) משמע כיצד ניצוצות של הבל היו בו בשת. ועוד נקרא שת שיצאו מזרעו ד' שהם סובלים המרכבה ולכך נקרא שמו שת.

'כי שת לזו אלהים זרע אחר' (בר' ד כה) ודע כי בודאי כי אלהים הוא המוביל הנשמות לעולם והם זרע אחר³ שלא היה בו זוהמאוא של נחש. 'תחת הבל' (שם) שהיה נחמה גדולה לו כי ידע כי בו יתקיים העולם. 'כי הרגו קין' (שם) וכי הלא כל העולם יודעין שהרגו קין? אלא זאת אומרת כי עיקרו היה מצד נחש ולחכימא ברמזיא [ב259]. אז"ל: 'המקבל פני רבו כאלו מקבל פני שכינה', ולפיכך אז"ל שתלמיד חכם הוא כבוד שכינה דכתי' 'את ה' אלהיך תירא' (דב' ו יג) את לרבות תלמידי חכמים. 'ותקרא את שמו ושת' (בר' ד כה) שתלמידי חכמים עליהם הושתת העולם דכתי' 'כי לה' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל' (א שמא' ב ח) כי עליהם שת הב"ה עולמו על ת"ח. 'תחת הבל' (בר' ד כה) תחת הבל פיהם של תינוקות, וכמו שאז"ל 'אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל פיהם של תינוקות'. 'כי הרגו קין' (בר' ד כה) והב"ה הוא אוסף אותם כשהם קטנים, אמ' הב"ה מוטב שימות זכאי ואל יהרג חייב, וזהו סוד 'וללקוט שושנים' (שה"ש ו ב) ואל תאמר שושנים אלא שושנים, ולפי' 'כי הרגו קין' שהרגו הב"ה שהוא קונה הכל.

'יודע אדם עוד את אשתו' (בר' ד כה). ע"ד⁴ הקבלה. ועודו יאמר שאדם הראשון לאחר שחטא בעץ הדעת, שהוא סוד שכינה וסוד אלהים ואחרונג ובנות שוח, וכמה שמות נקראת זו המדה? שבעים, וידועים הם למשכילים; וכשנברא אדם הראשון וראה שלשלת הייחוד בהשגחתו בענין השכל וראה לשכינה, מיד נעשה עבודה לזו המדה 'לא שת לבו גם לזאת' (שמ' ז כג) כי היא אשתו של מלך, והוא ית' אל קנא נקרא, אדם הראשון קוצץ בנטיעות, כמו שאמ' ז"ל אדם הראשון קוצץ בנטיעות היה, ואחר כך הכיר בחטאו ושב אל ה' אלהיו בכל לבבו ונוהר לעולם בזו המדה ולא טעה לעולם עוד, ולפי' כתי' 'יודע אדם עוד את אשתו' (בר' ד כה) זו שכינה, שידע כי הכל תלוי למעלה כמו השלהבת בגחלת.

'ותהר⁵ ותלד בן' (בר' ד כה) זה ישראל דכתי' : 'בני בכורי ישראל' (שמ' ד כב) וכת' : 'בנים אתם' (דב' ד א). 'ותקרא שמו שת' (בר' ד כה) מפני שכל העולם נסמך עליהם. וכמו כן הבן זה הוא מטטרון ולמה נקרא שמו שת? שברא כל ענין ששת ימי בראשית. { ולמה נקרא שמו שת } ועוד שהוא [א260] סוד שש קצוות והוא כסא לשכינה, ולפי' נקרא שת. 'כי שת לי אלהים זרע אחר' (בר' ד כה) ר"ל : זרע מובחר

3. בנדפס כתוב 'אחד' ותיקנו על פי הפסוק המפורש.

4. ראשי תיבות 'על דרך' וכך בכל מקום.

5. מלה זו ליתא בתנ"ך של המסורה.

מן הראשון שהיה זוהמא של נחש ויצאו משם כמה מזיקים, ולפי' אמ': 'זרע אחר תחת הבל כי הרגו קין' (שם) שהיה בהם צד זוהמא של נחש.

'ידע אדם עוד ואת אשתו' (בר' ד כה). ע"ד החכמה. כבר ידעת מה שרמזתי לך בהרבה מקומות כי התורה נדרשת בשבעים פנים ואינה כשאר הנבואות. דאלו בשאר הנבואות כתיב 'וזהו דברו ה' אלי' וכתיב 'כה אמר ה'' ואלו במשה כתיב 'ידבר ה' אל משה לאמר' כמדבר בעד אחרים, שהיה מדבר בעד משה הידוע למשכילים, כי הוא סוד מכוסה ועמוק כל תיבה ותיבה מן התורה, ולא לחנם או"ל ספר תורה שחסר בו אפילו קוצו של יוד פסול כי 'תורת ה' תמימה' (תה' יט ח) מכל צד ומכל עבר אשר לא תחסר כל בה, כי כוונתו מדבר' בענין ייחוד אלהינו וית', ואדם ירמוז למדת צדיק ואשתו ירמוז למדת מלכות הכלולה בכל יופי, וכשהיה הייחוד הראשון בין חתן לכלה, כנסת ישראל השלימה בכל השלימות, באותה שעה בא והנחש הקדמוני והטיל זוהמא⁶ בחוה הידועה ומשם נבראו כמה כתות של מלאכי חבלה, וזהו סוד 'קוץ ודרדר תצמיח לך' (בר' ג חי) אלו מלאכי חבלה, וכיון שראה הב"ה פירש ולא בא השפע, וכשנצלל בכל גווניו, השכינה אמ': 'ידע אדם עוד את אשתו' (בר' ד כה) ידיעה שניה, 'ותהר ותלד בן ותקרא את שמו שת' (שם) זה מטטרון שהוא כסא וכן לשכינה. 'כי שת לי אלהים זרע אחר' (בר' ד כה) ששת לכלוהו. האלהים מדת בינה שנקראת אלהים, כמו שאו"ל 'ותחסרהו מעט מאלהים' (תה' ח ו): חמישים שערי בינה נבראו בעולם אוגו' ונקראת אלהים מפני [260] שהיא התחלת הדין הקשה, וכתיב 'בראשית ברא אלהים' (בר' א א): מדה הנקרא 'ראשית חכמה' (תה' קי ו) שנבדל מאור הקדמון, 'ברא אלהים', למדה הנקרא בינה; ולפי' אמרה שכינה כנגד בינה: 'כי שת לי אלהים זרע אחר' (בר' ד כה) שלא היה בו צד נחש הקדמוני; 'תחת הבל' (שם), מטטרון הראשון שנבלע; 'כי הרגו קין' (שם) שהזכיר שם קונה הכל ונבלע, ולפי' אמ' 'תחת הבל כי הרגו קין' (שם).

'ולשת גם הוא יולד בן ויקרא [את] שמו אנוש' (בר' ד כו). על דרך החכמה. הכי קאמר בענין היצירה: כשנגלה הייחוד ונגלו הענפים כולם 'איש על מחנהו ואיש על דגלו לצבאותם' (כמ' א נב), כל המעשה שאירע למטה אירע למעלה, ועל זה כתיב: 'גם את זה לעומת זה עשה האלהים' (קה' ז יד). וכבר ידעת כי יש למעלה סוד הכרוב הראשון הנקרא אדם דכתיב במרכבה שראה יחזקאל ע"ה: 'ראיתי דמות כמראה אדם עליו מלמעלה' (יח' א כו), וחוה זו שכינה, ויצא משם שת, זה מטטרון שהוא כסא לשכינה. ורמוז כאן⁷ משם נגלו ממדת שמאל עשר מדרגות המומאה ונקר'

6. בדפוס כתוב 'המין' במקום 'זוהמא'.

7. בדפוס כתוב 'כמו כן'.

אנוש שהם אנושים, ונקראים פסחים ואלמים; ושם רביצת כל הפך שבעולם, ולפי' אמ': 'אז הוחל לקרוא בשם ה' (בר' ד כו), נפתח משם מבווע של צד שמאל. וכולם קוראים 'בשם ה' ולעברו שכבם אחד' (צפ' ג ט) אלו ישראל (חסר כאן).

[261א] בספר קהלת: 'לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זו עושה' (קה' ב ב). כבר ידעת שהכל נסה שלמה בחכמתו כמו שא': 'גם זו נסיתי בחכמה' (שם ז כג), וראה בחכמתו שכל מי שמשמח עצמו בעולם הזה בעושר ונכסים וחמדה ובהבלי עולם הוא מהולל, ר"ל צד סכלות, מפני שאדם ושודע שהכל הבל ורעות רוח והיום כאן ומחר בקבר והבלי עולם אינם מועילים לו שם, מה יתרון לאדם לשחוק ולשמחה בעולם הזה כי אם בתורה שמשמחת לב האדם ובעולם הזה {כי אם בתורה} ובעולם הבא, דכתי': 'פקודי ה' ישרים משמחי לב' (תה' יט ט) אלו ל"ב נתיבות חכמה, ולפיכך כנגד שמחת העולם הזה שהוא הבל וריק התחיל שלמה והמלך ע"ה ואמ': 'לשחוק אמרתי מהולל' (קה' ב ב) כשאז"ל: אסור לו לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה עד לימות המשיח שנאמ': 'אז ימלא שחוק פינו ולשונונו רנה' (תה' קכו ב), אימתי? בזמן שיאמרו בגוים: 'הגדיל ה' לעשות עם אלה' (שם), ולפי' אמ' שלמה 'לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זו עושה' (קה' ב ב). מי שמשמח עצמו בעולם הזה ואינו מביט לשמחת העולם הבא 'מה זה עושה', מהו ההנאה שבאה לו לאדם בשמחת העולם הזה כי הכל הבל ורעות רוח.

ע"א⁸. 'לשחוק אמרתי מהולל' (קה' ב ב). אמ' כנגד שחוק כשמתייחד אדם עם אשתו החתן עם הכלה הוא השחוק והוא השמחה דכתי': 'ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך' (יש' סב ה). ולפי' אמ' שלמה ובחכמתו 'לשחוק אמרתי מהולל' (קה' ב ב), ר"ל: כל הכוונה אינה אלא לרמוז ענין ייחוד וחופה של מעלה דכתי': 'כי על כל כבוד חופה'. ומהולל הוא לשון חופה, מלשון 'ובתולותיו לא הוללו' (תה' עח סג), ולפי' אמ': 'לשחוק אמרתי מהולל', [261ב] שהכוונה על⁹ מצווה זו אינה אלא מפני שרומז ייחוד בין חתן לכלה של מעלה, ולפי' כתי': 'לשחוק אמרתי מהולל' (קה' ב ב). 'ולשמחה' (שם) שעושים כנגד החתנים רומז כנגד מדה זאת דכתי': 'וזאת הברכה' (דב' לג א), ו'זה' עם ה"א כנגד ה"א אחרונה של שם המיוחד, ורומז שמחה זו כנגד שמחה של מעלה.

ע"א. 'לשחוק אמרתי מהולל' (קה' ב ב) רמז כנגד בית המקדש שנבנה שני פעמים, פעם ראשון על ידי שלמה ופעם שני על ידי כורש הפרסי, ולסוף חרב משתיהן:

8. ראשי תיבות של 'ענין אחר' וכך בכל מקום.

9. בדפוס כתוב 'של'.

ראשונה על ידי נבוכדנצר הרשע שהוא מזרע שלמה ממלכת שבא, ושני על ידי מימוס האדומי; { שרי } ולבית שלישי, שיבנה¹⁰ במהרה בימינו ויתקיים לעולמים. ולפי' אמ' כנגד בית ראשון: 'לשחוק אמרתי מהולל' (קה' ב ב) הואיל וסופו ליחרב, וזה שרמו בתורה: 'בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ' (בר' א א) זו בית ראשון שנבנה בימי שלמה; מיד מה כתי' בתריה? 'הארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום' (בר' א ב), רומז שהיתה הבית עתידה ליחרב; מה כתי' בתריה? 'יאמר אלהים יהי אור ויהי אור' (בר' ב ג) צוה לכנות בית המקדש כבראשונה פעם שנית בימי עזרא הכהן הסופר, לאחר כך נחרב וכת': 'ויבדל אלהים בין האור ובין החשך' (שם ד), וכנגדו אמר שלמה: 'ולשמחה מה זו עושה' (קה' ב ב). ולפי' רמז לאחר כך על בית ג', ושיבנה במהרה בימינו, אמ': 'ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה' (בר' א ה), השלימות הבית, שאין דבר המתקיים אלא בג' דכתי': 'והחוטא המשולש לא במהרה ינתק' (קה' ד יב).

ע"א. 'לשחוק אמרתי מהולל' (קה' ב ב). ר"ל: לשחוק מי שמנגן בכלי זמר ושוחק בהבלי העולם ואוזן ששמעה זמרה בבתי המשתאות [262א] והוא כלי אמנותו של יצר הרע, אמ': 'לשחוק אמרתי מהולל', לסוף יביאהו הב"ה בגלגול שוטה שיבא לידי שמות והוללות וסכלות, ואלו שומים שברור, ולפי' אמר: 'לשחוק אמרתיו מהולל ולשמחה מה זו עושה' (שם) ר"ל: מי שמשמח עצמו¹¹ עם נשים בבתי משתאות ומנגן ועמהם, כמו שאז"ל: 'מוזמן נשי ועניין גברי פריצותא', ולפי' מי שמשמח עמהן בבתי משתאות בודאי פריצותא הוא, שאם לא חזר בתשובה לפני בוראו ובודאין יביאהו הב"ה בגלגול אשה זונה¹², ובמדה שמדד בה מודדין לו, ולפי' אמ': 'ולשמחה מה זה עושה'¹³ (שם).

ע"א. 'לשחוק אמרתי מהולל' (קה' ב ב). כבר ידעת שרמזתי לך שירמיהו הנביא היה מגולגל משלמה ע"ה, ומי שבנה בית המקדש הוא היה רואה שנחרב והוא נבא הגלות, וכשראה המלך שלמה ע"ה ברוח הקודש השמחה שעשו ישראל כשבנה בית המקדש, והיה עתיד להיות מגולגל בירמיהו שהיה עתיד לינבא אל חרבן הבית והיה עתיד לילך בגולה, והתחיל לומר: 'לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זו עושה' (שם).

10. בדפוס כתוב 'עד שיבנה בית שלישי'.

11. בדפוס כתוב 'שמחוק'.

12. בדפוס כתוב 'אשה' סתם ולא 'אשה זונה'.

13. מכאן חסר בדפוס עד 'כנגד הב"ה שהוא מלך שהשלום שלו'.

'ויאמר לו ה' לכן כל הורג קין שבעתים יקם וישם ה' לקין אות לבלתי הכות אותו כל מוצאו' (בר' ד טו). כבר ידעת מה שרמזתי שאדם האמור בספר בראשית הוא ענין נכבד דכתיב: 'אוקיר אנוש מפו ואדם מכתם אופיר' (יש' יג יב), ושם רומז ענין תחיית המתים ולא לחנם אז"ל: 'כל האומר שאין תחית המתים אין לו חלק לעולם הבא', שבודאי תחיית המתים מן התורה ראוי למי שאינו¹⁴ מאמין, 'כי לא יבינו אל פעולות ה' ואל מעשה ידיו יהרסם ולא יבנם' (תה' כח ה). וכבר ידעת מה שרמזתי, שאדם רומז לנשמה וחיה רומז לגוף שהוא בית קיבול [262ב] לנשמה, נחש הוא יצר הרע, ושלשתן עושין החטא ולכולם נותן הב"ה עונשו, לנחש דכתי': 'ארור אתה מכל הבהמה' (בר' ג יד), ואמ' 'ואל האשה אמר' (שם טו), 'ולאדם אמר' (שם ז), ולסוף יבואו לתחיית המתים דכתיב: 'ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם' (בר' ג כא). וא"כ מונה שקין הוא יצר הטוב שהוא קנוי לשם ית', והכל הוא יצר הרע ע"ש¹⁵ שהולך אחרי הבלי העולם, ולסוף יקום יצר הטוב ויהרוג ליצר הרע דכתי': 'ויקם קין' (בר' ד ח). ולאחר שפי' כל הענין התחיל עכשיו לומר: 'ויאמר לו ה' (שם טו) כנגד יצר הטוב, 'לכן' (שם) לשון שבועה, כמו שרמזתי; 'כל הורג קין' (שם) ליצר הטוב, 'שבעתים יקם' (שם), ר"ל: לשבעה זמנים, ר"ל באלף השביעי יקם. וישם ה' לקין אות' (שם טו), שם הב"ה ליצר הטוב אות זה, יוד של ברית מילה, שהוא חוק של יצר הטוב, 'לבלתי הכות אותו כל מוצאו' (שם), כל איברי הגוף, שנמצא מצוי יצר הטוב כנגדם שלא ימיתו אותו על שסר מהם הנאתם שהוא יצר הרע שאוהב כל תענוגי הגוף, ולכך כתי' כנגד יצר הטוב: 'וישם ה' לקין אות' (שם).

'תרתני אני בלבי' (קה' ב ג). ר"ל: תרתני בלבי כנגד היהוד, באי זו מדה יכולתי להשיג ולבי נוהג בחכמה, וראיתי שממדת חכמה היתי יונק; 'ולאחוז בסכלות' (שם), זו מדת הדין הקשה. 'עד אשר אראה' (שם), ר"ל: שנתכוונתי באי זו מדה יוכל אדם להתנהג 'כל ימי חייו' (שם).

'ויאמר לו ה' לכן כל הורג קין שבעתים יקם וישם ה' לקין אות' (בר' ד טו). ע"ד הקבלה. כבר ידעת מה [ש]רמזתי כי התורה כולה מרגליות מהורות פניניות, מעשה אלהים חיים ומלך עולם שברא להשתעשע [263א] בה, כמו שאמ' תורה: 'ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום' (תה' ח ל), והכל כלול בה. כבר ידעת ענין קין שבא בגלגול אהרן הכהן שהיה מזוקק שבעתים, ולפי' אמר הכתוב בעניינו: 'ויאמר

14. כנראה צ"ל 'שהוא' במקום 'שאינו'.

15. ראשי תיבות 'על שם'.

לו ה" (בר' ד טו), בשר לו הב"ה כל עניינו עד סוף הכל, ולפי' התחיל לומר לו : 'ויאמר ה', אמ' הב"ה לו' לקין, הקציר בכאן הכתוב ולא רצה לומר בפי' קין' אלא לו', מכאן רמו גלגולו דכתי' : 'ביד משה לו' (במ' יז ה). אמר בכאן לו' לכן¹⁶ (בר' ד טו), לשון שבועה. 'כל הורג קין' (שם) ר"ל : קין היה עתיד להיות מגולגל מאהרן הכהן ובעזרא הסופר, ולפי' כל אלו הלכו בסכנה בעולם וכל גלגולו של אהרן היה אוהב שלום שאר בני אדם כנגדו מריבה, ולפי' אמר : 'לכן כל הורג קין שבעתים יקם' (בר' ד טו), בכאן רמו שלסוף ז' דורות בא לעולם עם צד ניצוצות של נשמתו של אהרן הכהן ע"ה, להטיל שלום בין ישראל לאבינו שבשמים, לפי' אמ' : 'שבעתים יוקם' (שם), שיקום בגלגול לו' דורות לכפר על ישראל וכדי להטיל שלום למעלה ולמטה. 'וישם ה' לקין אות' (בר' ד טו), כל אותן שבאו מגלגולו בהם אות מהשם ית' בשמו, כמו אהרן אות ה"א וכן עזרה וכן כולם, אות היה להם מיוחד. 'לבלתי הכות אותו כל מוצאו' (שם), מפני שהוא מטיל שלום ואינו נוטל כלי קרב.

'הגדלתי מעשי בניתי לי בתים נטעתי לי כרמים עשיתי לי גנות ופרדסים ונטעתי בהם עץ כל פרי' (קה' ב ד-ה). התחיל לומר בתוך הייחוד כיצד הגיע ממדרגה למדרגה. אמ' : 'הגדלתי מעשי' (שם) שהשגתי לענין הייחוד ; 'בניתי לי בתים' (שם) כנגד שכינה שנקר' בית, ועל זו המדה נאמר : 'בחכמה יבנה בית' (מש' כד ג) וכתוב : 'הכמות נשים בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה' (מש' ט א). 'נטעתי לי כרמים' (קה' ב ד) כמו כן זו מדת הגבורה שנק' 'כרמו של הב"ה', ועל זו המדה נאמר בדברי הנביאים : 'כרם ה' צבאות' (יש' ה ז), ומדברי רז"ל על הכרם שביבנה, וזו הכרם נקרא בלשון רז"ל 'יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית'. ואמ' 'נטעתי' כנגד זו המדה מפני שנקר' 'מטע ה' להתפאר' (יש' סא ג), לפי' אמ' : 'נטעתי לי כרמים' (קה' ב ד). 'עשיתי לי גנות' (שם) זו מדת הוד שנקראת 'גן ה'" (בר' יג י, יש' נא ג). 'פרדסים' (קה' ב ד-ה) זו מדת בינה שהוא למעלה מכל המדות. 'נטעתי בהם עץ כל פרי' (שם) שבאלו ד' מדות יוצא הפרי שהם המקבלות, ויצא לפועל כל המרכבה וי"ח עשר¹⁷ עולמות, וראיה לכל זה רומז הב"ה שהוציא לפועל הכל, זה ענין שרמותי והיה זה רמו כנגד שלמה של מעלה שהוא קדש הקדשים.

ע"א. 'הגדלתי' (קה' ב ד). בכאן רמו ענין גלגול הנשמות, אמר 'הגדלתי מעשי בניתי לי בתים' (שם) שבא בגלגול כמה פעמים, שהגוף נקרא בית. 'נטעתי לי כרמים' (שם) זו התורה שנקראת כרם. 'עשיתי לי גנות' (שם), לשון גנאי עם בתיה בת פרעה, שלקח אותה לאשה.

16. בפסוק של בראשית ד טו : 'ויאמר לו י"י לכן'.

17. צריך לקרא 'אלף' במקום 'עשר'.

ע"א. 'קניתי עבדים ושפחות' (קה' ב ז). ע"ד הקבלה. רמו בענין גלגול הנשמות שיוכל אדם לומר כל דבר ודבר בתורה, ובא הנשמה בגלגול גוי ולפעמים¹⁸ ולא להנם או"ל 'חייב אדם לברך בכל יום שלא עשיתי גוי ועבד ואשה', מכלל שיוכל להיות כל אלו הדברים אם נפגם הנשמה בעבירות, ולפי' או"ל על עבד כנעני : 'לעולם בהם תעבודו' (ויק' כה מו) שאפשר שהוא מצד ישראל ולהחזירו מנבילות ומריפות שלא ישקן בהם, ולפי' אמר : 'קניתי עבדים' (קה' ב ז), מעיקרא בא בגלגול עבד ואם חזר [264א] מוטב ואם לא שפחה. ואמר : 'ובני בית' (שם), חוזר לצד קדושה, 'בני בית'. אם חזר מוטב ואם לאו בגלגול בהמה : 'ומקנה בקר וצאן היו לי' (שם). 'מכל אשר היו לפני בירושלם' (שם) הסתכלתי בענין זה.

ע"א. 'קניתי לי עבדים' (קה' ב ז). רומז בדרך החכמה כנגד הב"ה שהוא והמלך שהשלום שלו. אמר 'קניתי' מלשון 'קונה שמים' (בר' יד יט), אמר 'עבדים' זה ממטרון עבד של יוצרנו, ומיכאל כהן גדול בשמים, ו'שפחות' (קה' ב ז) כנגד חיות שבמרכבה, שור ונשר, וכנגד יהואל השרף וגבריאל הגבור, ו'מקנה צאן' (שם) אלו ישראל דכתיב : 'קדש ישראל לה' (יר' ב ג) שנבראו במרכבה, ולפי' נקראו ראשית ונקראו 'צאן' דכתיב : 'ואתנה צאני צאן מרעייתי אדם אתם' (יח' לד לא), ולכך כתיב 'מקנה צאן'. 'ומקנה בקר'¹⁹ (קה' ב ז) זו מדת שור שבמרכבה, כל זה 'היה לי מכל אשר היה לפני בירושלם' (שם), ר"ל : מכל המדות ומכל הענפים שנגלה צורה העליונה הקדושה והטהורה ב"ה ומבורך. מה שאמר 'שלמה : 'ותענוגות בני האדם שדה ושדות' (קה' ב ח), ר"ל שבעון יצר הרע באו כתות הטומאה וערכבו בין ישראל ואבינו²⁰ שבשמים, ואעפ"כ לעתיד לבא יבא אדם הראשון וחוה בגלגול המלך המשיח ולא יוכלו לערבב שדה ושדות כמו עכשיו, וזהו שאמר 'שלמה בסוף המשיח' : 'סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצוותיו שמור כי זה כל האדם' (קה' יב יג) ר"ל : בהיותנו מתקיימים²¹ המצות יבא אדם מיד בגלגול מלך המשיח ומיד ותלבו²² גאולה לישראל. 'אף חכמתי עמדה לי' (קה' ב ט), אמר 'עמדה כנגד חכמה שבא ממקום העבודה, ולכך כתוב 'עמדה לי', ובמשה ורבי' ע"ה : 'ואתה פה עמוד עמדי' (דב' ה לא) וכתיב : 'אנכי עומד בין ה' וביניכם' (דב' ה ה) [264ב].

18. בציטוט שבכת"י ששון 596 שמביא א' גוטליב (ראה מאמרו עמ' 254 הערה 30) כתוב 'לפעמים'.

19. בדפוס כתוב במקום 'קנה צאן ומקנה בקר' : 'ומקנה בקר וצאן'.

20. בדפוס כתוב 'לאביהם'.

21. בדפוס כתוב 'מקיימים'.

22. בדפוס כתוב 'יבא'.

'ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ נוד קדמת עדן' (בר' ד מזו). ור"ל שנתגלגל בירמיהו, וזהו שאמ': 'בארץ נוד', שגד והלך מגולגל ואחר כך 'קדמת עדן', זה הקדמתו ללכת לגן עדן הגלגול שהיה לו.

'ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך' (בר' ד יז). ר"ל: כיון שמקיים אדם מצוה אחת כאלו מקיים המרכבה ובונה אותה, ולפי' אמ': 'ויהי בונה עיר' זו המרכבה, ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך' ע"ש מי שמחנך עצמו בתורה ובמצוות נתקיים המרכבה ונקרא על שמו של אדם, כמו שאמר: 'יתר מרעהו צדיק' (מש' יב כו) חסד²³, ר"ל: היתרון שיש לו להב"ה על החסד, החסד שהוא עושה ית', וכשנפטר אדם לבית עולמו, אם הוא חסיד, בכסא הכבוד ממש נדבק ונעשה אבר במרכבה בהב"ה ממש, וכל המצוות שאנו עושים, מצות עשה ומצות לא תעשה, וכל הנהגת החסידים הראשונים, כאלו²⁴ מקיים אותם הב"ה ית' ומתנהג בהם, כמו שאמר הכתוב: 'אם בחוקתי תלכו' (ויק' כו ג), מכלל שהוא ית' מקיים מצוות ומשפטים וחוקות, ולפי' אמ': 'חקותי' ממש. וי"ל: ומפני מה אמר 'מצוותי'²⁵ (שם) ? מכלל שהוא מצוה בודאי על הענין הזה, יש נשמה לעשר מדות ונעשה מצוה כנגד הנשמה, והכל דבר אחד ית' שמו.

'וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך' (קה' ב יג), והא'²⁶ רבותא קמ"ל ? אלא שלמה והמלך ע"ה נתכוון כנגד חכמת הייחוד וכנגד שאר החכמות, ולחכמות היצוניות יקרא 'סכלות' וחכמת הייחוד קרא אותה 'חכמה מפוארה', והוא היחול בכל החכמות ובוקנותו אמ': 'וראיתי אני' בכל החכמות שיתרון חכמת הייחוד על שאר החכמות היצוניות 'כיתרון האור מן החשך' (שם), [א265] שכל החכמות נחשבן כחשך לפני האור, שכאן תלוי הכל ובו נסמך הכל, ולפי' אמ': 'וראיתי אני' (שם).

ע"א. 'וראיתי אני' (קה' ב יג) ר"ל: ראיתי אני שעונש הרשעים וגמול הצדיקים כך הוא, שיתרון החכמה ויתרון הסכלות, שהוא עונש לרשעים, הכל שואבים לסוף ממדה אחת, וג"ע וניהגם הכל דבר אחד הוא, כמו השמש הזה: מי שיש לו עינים

23. בדפוס: 'כמו שאז"ל יתר מרעהו חס'ד'.

24. בדפוס כתוב 'כלם'. בכ"י פרים למעלה מן השורה כתוב 'נ"א כולם'.

25. השווה ר' יוסף הבא מושן הבירה, ספר מעמי המצות, 8/7: 'כבר רמזתי בספר הראשון שחברתי בספר בראשית את מצותי תשמרו' כביכול הקב"ה הוא עושה כל המצות'.

26. בדפוס כתוב 'ומאי'.

כמלאכי השרת, שהוא זיו מין במינו, אינו חוצץ ומסתכל בו אפי' בתקופת תמוז; כמו השמש שהוא זיו כך העינים הוא זיו גדול, ולפי' הוא אור לו, ומי שיש לו עינים רכות, כשסתכל בשמש, מיד נחשכו עיניו שאינו מינו; כך הצדיקים, כשנפטרים מן העולם הזה מיד רואים השכינה דכתי': 'כי לא יראני האדם וחי' (שם' לג כ), בחייהן אינן רואין אותי, במיתתן רואין²⁷. הא לך כי, בשעת פטירתו של אדם, רואה זיו השכינה ולפי', כשרואה נשמתו של צדיק ולזיו²⁸ השכינה, מאיר לו ונדבק בו, משום דכתי': 'בה' אלהיכם תדבקון²⁹ ואז"ל³⁰: 'מין במינו אינו חוצץ', ונעשה הנשמה אור העולם. וכמו כן אם ח"ו הרשע מעשיו, כשנפטר מן העולם ורואה זיו השכינה, אינו יכול לסבול להסתכל באותו הזיו הגדול ונעשה כמו השמש בתקופת תמוז, שכיון שהשגיה אדם בו נחשכו עיניו, שאינו יכול להסתכל בו ונחשך לו כל העולם, ועל אלו נאמר: 'כי בהבל בא ובחשך ילך' (קה' ו ד), כשנפטר נהפך לו האור לחשך, ועל אלו נאמר: 'הוי המתאווים את יום ה' הוא חשך ולא אור' (עמ' ה יח). ולפי' אמ': 'וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך' (קה' ב יג), שבדאי הצדיק מן הרשע אלו החכם מן הטפש, {ו} התברל שיש ביניהם והיתרון כיתרון האור מן החשך.

ע"א. כשהב"ה ברא מרכבתו וגלה ייחוד ית', עשר ספירות בלימה, וברא עשר מדרגות הטומאה שנקר' רע, ועל זה נאמר: 'עושה שלום ובורא רע' (יש' מה ז), ולפי' בכל מקום שתמצא בספר קהלת 'חכמה' הוא כנגד הייחוד, ו'סכלות' הוא כנגד י' מדרגות הטומאה, ולפי' אמ' כנגדן: 'וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות' (קה' ב יג), לחכמה הקדומה, שהיא מרכבתו של הב"ה, מן הסכלות, מחכמות החיצוניות, 'כיתרון האור מן החשך': שהב"ה הוא המאיר ומכתות החיצוניות בא החשך לעולם. וי"ל שמזרוע ימין בא האור לעולם שנקר' חכמה, וסכלות איהו רוא דידא דשמאלא דקב"ה דמתמן אתי חשוכא לעלמין, ועל דא כתי': 'ישת חשך סתרו סביבותיו וסוכתו' (תה' יח יב), מפני שבא ממדת שמאל, ולכך אמר: 'כיתרון האור מן החשך' (קה' ב יג).

27. בדפוס כתוב 'בחייהם אינם רואים אבל רואים הם בשעת מיתה'.

28. בכ"י פרים כתוב 'שויו'.

29. לפי דברים יג ה.

30. סוכה לו ע"ב, זבחים קי ע"א, בכורות ט ע"ב.

'יידע קין את אשתו [...] ויהי בונה עיר' (בר' ד ז). להורות שנתכפר לו ועל עונו ורצה השם במעשיו והגיע זמנו שלא להלך נע ונד ובארץ כי כבר נרצה עונו, ולפי' בנה עיר להכיר שאינו נע ונד.

ע"א. 'יידע קין' אוג' (בר' ד ז). בודאי ידיעה ברורה היתה לו כי מתאומתו וממנו עתיד להיות מגולגל אדם הראשון אוכו יתקן הפגם, אלא לאו לעולם ניצוצות של נשמתו של חנוך היו בו, אדם הראשון היה בו, ולאחר שנפטר אדם קנה כל הנשמה ולפי' כתי' : 'יידע קין את אשתו' (שם), לרבות שהיתה תאומתו ; 'ותהר ותלד את חנוך' (שם), שנחנך נשמתו בחינוך של אדם הראשון. 'יהי בונה עיר' (שם) ר"ל : הפרץ שעשה בשכינה שנק' עיר בנה אותה. 'ויקרא שם העיר' (שם) שם שכינה, 'כשם בנו חנוך' (שם), ע"ש המתק[ן] קרא שם התיקון, כי נתקן העון בחינוך ושב למעלתו הראשונה ולא מת, כי מעיקרא כשנברא היה עתיד להיות [265א] כאחד ממלאכי השרת, קיים לנצח נצחים, ולאחר שחטא נגזר עליו מיתה, ואחר כך שב למעלתו הראשונה בח' י' נוך ולא מת לעולם, דכתי' : 'יתהלך חנוך את האלהים ואינו וכו' לקח אותו אלהים' (בר' ה כד). וכל כך לקיים שאפי' שרבר הב"ה על תנאי ולא נתקיים התנאי, אעפ"כ מקיים דברו הטוב.

'ופניתי אני לראות חכמה והוללות וסכלות כי מה האדם שיכא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו' (קה' ב יב). אמ' כנגד הנשמה, בשעה שנפטר אדם לבית עולמו אמרה הנשמה : 'ופניתי אני לראות חכמה' (שם) זו המרכבה שישם גורת הנשמה המהורה, 'והוללות וסכלות' (שם) זו מדת שמאל, כתות וכוחות המומאה שנפרדים ממדת שמאל ומיתה משם. ופי' נפרד : 'כי מה האדם' (שם) זו שכינה שנקר' 'מה האדם', 'שיבא אחרי המלך' (שם) מי הוא הווכה לישב אחרי המלך, מי הוא זה ואי זו נשמה שתדבק בבוראה בשעת פטירתה מן העולם ? 'את אשר כבר עשוהו' (שם) ר"ל : מאחר שנגזר בשמים שהוא מחויב לגיהנם ונפטר מן העולם בלא תשובה, מה יועיל שילך אחר הכבוד הנשמה לבקש מחילה הואיל ולא שב ? 'את אשר כבר עשוהו' (שם) וקימדהו ב"ד של מעלה של ע"א.

ע"א. 'ופניתי אני לראות חכמה' (קה' ד יד). ע"ד הקבלה. אמ' בדרך גלגול הנשמות. אמ' שלמה : 'ופניתי' (שם), בכל מקום שחראה 'ופניתי' מדבר בחכמה עליונה גדולה ; 'לראות הוללות' (שם), שנתגלגל בירמיה 'עשוהו' ישראל כמו הולל וסכל והשליכוהו בבית הכלא כמה פעמים מלכי ישראל, וכן הרבה צדיקים עושים מהם כמו הוללים וסכלים והמילו עצמן אחר הזמן להשלים הבורא, שישלם להם מדה כנגד מדה ונתן להם עונשם, דכתי' : 'הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט' (דב' לב ד). [265ב] ולכך כתי' : 'הוללות וסכלות' (קה' ב יב), ואמנם הוללות רומז כנגד הלל

הזקן, סכלות זה שמאי הזקן, שאין הלכה כמותו, שהאמת אניד לך : הלל הוא מגולגל היה ואומדת צדיק היה מקבל ורומז רחמים, ולפי' לא כעס לעולם כלל, שאותה המדה שהיה שואב ממנה איננה מניחה ולו לבעוס, ושמאי הזקן בא ממדת שמאל, הדין הקשה, ולפי' היה כעסן ואין הלכה כמותו במקום בית הלל, כי מדרגתו מדרגה אחת למטה ממדרגת הלל הזקן. ועליהם ונאמ' : 'רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שינהם י"י' (מש' כט יג), כי הכל שאבו ממעיין הייחוד ית'.

אחר שפירשתי זה אשוב לפרש ענין גלגול אלו שני החסידים. דע כי הלל הזקן היה שלמה ונשמתו נכנסה בו, ולפי' כתי' : 'ופניתי אני לראות חכמה והוללות וסכלות' (קה' ב יב). ווענין שמאי הזקן, שבא ממדת שמאל ממדת הדין הקשה, היה מגולגל מגולגל יהושע בן נון, ולכך כתי' : 'והוללות וסכלות' (שם). 'כי מה האדם שיבא אחרי המלך' (שם) ר"ל : מה יוכל אדם לומר לפני מלך הכבוד ? מפני מה צדיקים ורע להם ורשעי' וטוב להם ? מפני ש'כבר עשוהו' (שם), שכבר עשו חטא גדול בגלגול ראשון והב"ה מעניש אותם עכשיו.

אחר שעוררתיך בזה דע שעל דרך החכמה מדבר כנגד שלמה שלמעלה, מלך שהשלוש שלו, והכי קאמ' : 'ופניתי אני' (שם), אמ' הב"ה : לאחר שבניתי עולם העליון ועולם התחתון, ונשלמו איברי המרכבה, אמ' הב"ה : 'ופניתי אני לראות חכמה' (שם) שנאצל ממדת כתר עליון, ונק' מדה נאצלת וזהו : 'ואצלתי מן הרוח' (במ' יא יז). 'והוללות' (קה' ב יב) זו מדת הפחד, מדת שמאל, 'וסכלות' זו מדת הוד שהוא אסל, וכוליא ורגל שמאל שבצורה העליונה. 'כי מה האדם שיבא' [א266] אחרי המלך' (קה' ב יב) ר"ל : כנגד זעיר אפין שנק' שכינה ונק' אל אחר וזהו : 'כי לא תשתחוה לאל אחר כי י"י קנא שמו' (שמ' לד יד), כלומ' : ומי הוא ראוי לילך אחרי המלך י"י צבאות ? ולפי' כמו השלהבת בגחלת והוא דבר אחד ית'. 'את אשר וכבר עשוהו' (קה' ב יב) ר"ל : שהשם בראו ועשהו לזעיר אפין והוא קשור בו ית' והוא דבר אחד בה.

'יולד לחנוך את עירד ועירד ילד את מחוייאל ומחוייאל ילד את ומתושאל ומתושאל ילד אתו למך' (בר' ד חי). ע"ד הקבלה. כל אלו השמות כמו שהם תולדות בארץ כך הם תולדות בשמים ממלאכים, ולא עוד אלא שהם שמות ידועים בשמים, שנבראו פעולות ידועות ולא נראו הפעולות ולא נראו השמות כשאו"ל : 'מלמד שהיה בונה עולמות ומחריבן', שהיו נראין שמות וחוקים בכסא הכבוד ולא יצאו לפועל בעולם הזה וספר תולדותם. ואמנם בענין השמות לא ניתן עכשיו לפרש כי אם בענפים, ובענין תולדות המלאכים כבר ידעת על ענין תולדות המלאכים מה שרמזתי לך, שאדם האמור בספר בראשית רומז למדת צדיק, והוא רומז למדת מלכות, ונולדו קין והבל, מטטרון ומטטרון, וקין שהוא מטטרון, למטה מישיבתו מה כתי' ? 'חנוך זה מיכאל', ונקרא חנוך מפני שהוא כהן גדול של מעלה וחנוך בית המקדש של מעלה

בעולות ושלמים, ולפי' נקרא 'חנוך' וממנו ממש מקבל חנוך. מה כתי' בתריה : 'ויולד לחנוך את עירד' (שם) זה גבריאל הגבור, והכי קאמי' : 'עיר רד עם אל ועם קדושים נאמן' (הוש' יב א). 'ועירד ילד את מחוייאל' (בר' ד חי) זה מלאך הגדול שמחזה עם השם הגדול, והוא והוא מיועצי מלך הכבוד, וממנו מקבל חויאל המלאך. 'ומחוייאל ילד את מתושאל' (שם) זה מלאך המות, [266ב] מות שאל במחנתו. 'ומתושאל ילד את למך' (שם) למלאך הנקא 'שר צבא י"י' (יהו' ה יד) שנקרא למיכאל, לעוררך שכל אלו תולדות מלאכים רומז.

'ויולד לחנוך את עירד' (בר' ד חי). ע"ד החכמה. עיקר גדול אמסור לך : כשתראה אדם ובמעשהו בראשית, רומז כנגד המלך י"י צבאות, כלל תשע ספירות, וחוה מלכות, מדה עשירית, וענין כל תולדותם הוא פרט לאיברי המלך י"י צבאות, כמה ענפים שנמשכים מהם, וזהו פרטם ומכאן התחלתם וענינם בזה הכתוב. וכל אלו האיברים והענפים נגלים ואינם נגלים דמיתה כתי' בהם, ואעפ"כ בחנוך לא תמצא מיתה, כי הוא כתר עליון המקיף לכל והוא התחלת שלשלת הקדושה וממנו תלוי הכל כאשכול, עליונים ותחתונים. ונקרא חנוך שהוא חנוכת הכל ויסוד הכל ועיקר הכל, ולפי' התחיל עכשיו לומר באיברי המרכבה ואמי' : 'ויולד לחנוך את עירד' (בר' ד חי) : לכתר עליון נבדל ונברא ממנו זיו גדול משלש מאות ושלשים וחמשה מיני אור המקיפין אותו ; שם האחד עירד, ר"ל שהזיו הגדול שנבדל ממנו עולה ויורד, פעמים מתאמן האש הגדול ועולה למעלה, ופעמים יורד למטה, וזהו סוד חשמול : לפעמים חשות ופעמים ממללות, ולפי' נקרא עירד.

'ועירד ילד את מחוייאל' (בר' ד חי). מאותו האור הגדול נברא בכל יום מלאך, מהשיח ומחוי שמספר, כמו שאז"ל : בכל דיבור ודיבור שיוצא מפי הב"ה נברא בו מלאך דכתי' 'בדבר י"י שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם' (תה' לג ו). ולפי', מאור שנברא בשם היוצא מעירד, דאיהו צד דינא, הפוך ותמצא רעד ותמצא דרעא, זרוע שמאל, ממנו נגלה מחוייאל, דבור השם ויתו, [267א] וממנו נגלה חפניאל המלאך שהוא שרא רבא ויקרא שיש לו אלף פיות, ובכל פה ופה נותן שבת ליוצרו, והכי קאמי' : מחוי עם אל.

'ומחוייאל ילד את מתושאל' (בר' ד חי). ממנו יוצא אור הגדול שברא בו השם ית' [המלאך] הגדול שמקבל תפלתו של אדם ושאלותיו בשעת דחקו, וזה השם שאלתיאל, והשם הנכבד היוצא ממנו העומד לאדם בשעת דחקו הוא יוהה הו יה יהוה יהוה, והוא מוחל עונותיו של אדם והוא המעמר עמרת תפארת לעולם הבא, כמו שאז"ל : עתיד הב"ה להיות עמרה בראש [כל] צדיק וצדיק דכתי' : 'כי על כל כבוד חופה' (יש' ד ה). ולפי' אמי' כנגד השם הקדוש מתושאל : 'ומתושאל ילד את

למך' (בר ד חי), זה זיו ואור גדול שנברל ממנו, והוא מעלי לפני מלך מלכאל, וזה השם: יהוה יהוה יהוה יוההו. ואינון להקביל שבעה רואי פני המלך הכבוד, ולפי' אמר: 'הוליד את למך'.

'וצלה גם היא ילדה את תובל קין לומש כל חורש נחושת וברזל' (בר' ד כב). ע"ד הקבלה. למך זו תפארת, וקו האמצעי, ושתי נשים עדה זו הודו וצלה זו שכינה, מרת מלכות, ושתי נשים לקח תפארת ולפי' אמר כנגד מלכות, עכשיו כנגד השכינה: 'וצלה' (שם), מפני שהיא יושבת בצלו של אל, 'גם היא' (שם) ר"ל: השכינה גם היא הוא ית'; כמו השלהבת בנחלת הב"ה ושכינתו. ולכך כתי': 'גם היא ילדה את תובל קין' (שם) זה מטטרון, ומפני מה נקרא שמו תובל קין? מפני שלפעמים מתלבשת בו שכינה ולפעמים יושב בפני עצמו, וכשמתלבשת בו שכינה נקרא 'תובל קין' מפני שהוא מובל למלך בשמחות וגיל, ולפי' באותו הזמן נקרא 'תובל קין', וכשהוא בפני עצמו נקרא 'קין' ולפי' נקרא שמו 'קין'.

'ותובל קין לומש כל חורש נחושת וברזל' (בר' ד כב). ע"ד החכמה. אמ' כנגד מטטרון השר הגדול שהוא 'לומש', שהוא מתקשט לבלה כנסת ישראל השלימה בכל השלימות, שבה גוון נחשת וברזל, והוא 'חרש', שעשה לעולם, ולפי' 'למש כל חרש נחשת וברזל' (שם).

'ואחות תובל קין נעמה' (בר' ד כב). ואחותו של מטטרון נעמה זו שכינה, שלפעמים נקראת 'אם' כשאין מתלבשת בו, ונקראת 'אח' כשמתלבשת בו, ולפי' כתי': 'ואחות תובל קין נעמה' (שם) שהיא כלולה בכל היופי. ועוד ירמוז [267ב] כנגד יהואל השרף שהיא בת זוגו ונקראת 'אחותו'.

'וצלה גם היא ילדה את תובל קין' (בר' ד כב). ע"ד החכמה. יאמר שהב"ה לקח שתי נשים כמו אדם הראשון, חוה ראשונה וחוה שנייה, הכל היה כדוגמא עליונה, ואלו שתי נשים הם מלכות וכת שאינו של מהרה, ומלכות נקראת אשה ונקראת עדה, שהיא ערית שבכל, וכחות שאינם של מהרה נקר' פילגש ונק' זונה, וכמה שמות, ועל אלו שתי נשים עשה שלמה ספר משלי, ובכל מקום שתראה 'אשת חיל' ירמוז כנגד שכינה, ובכל מקום שתראה 'אשה זונה' ירמוז כנגד כתות הטומאה ואעפ"כ יושבים בצל שכינה, ולפי' נקר' 'וצלה' כי הוא דבר קל, ולפי' כתי' כנגד הפילגש: 'וצלה גם היא ילדה' (שם) מצד כתות הטומאה, 'את תובל קין' (שם) שמוביל רצחנות כמו קין והבל, והוא יצר הרע, והוא מביא שטנה לעולם, שצריכין בני אדם

כלי זיין להלחם אלו עם אלו, הוא יצר הרע המחטיא³¹ אותם וגורם כל זה. ולפי' כתי' : 'לומש כל חרש נחשת וברזל' (בר' ד כב), הוא החרש שגורם ללמוש כלי זיין של נחשת וברזל. 'ואחות תוכל קין נעמה' (שם) ר"ל : ואחותו של זו נעמה אוהב נעימות נשים יפיות, ועוד ירמוז שאחותו שכינה, שהרי כתי' : 'חלק כחלק יאכלו' (דב' ח' ח). ואם תאמר והרי, פירשנו בענין המרכבה שצלה היא שכינה, והיאך אומ' שמדבר כנגד כתות הטומאה ? הכל נדרש בתורה לשבעים פנים טומאה וטהרה, דכתי' : 'גם את זה לעומת זה עשה האלהים' (קה' ז יד).

'ויאמר לו י"י לכן כל הורג קין שבעתים יקם וישם י"י לקין אות' (בר' ד טו). ע"ד הקבלה. כבר ידעת [268א] מה שרמזתי לך, שהתורה כולה מרגליות וכל אות ואות מהתורה היא אבר במרכבה העליונה, ולא לחנם אז"ל שהתורה היא כלי אומנותו של הב"ה ; 'אמרה תורה לפני הב"ה : אני כלי אומנותך כשבראת עולמך, מכאן אז"ל : מכאן שהיה הב"ה מביט בתורה ובונה עולמו, כי כל התורה כולה קדש קדשים והוא דוגמא עליונה, ובתורה מפורש למבין ענין תולדות המלאכים. וכבר ידעת מה שרמזתי לך בענין תולדות המלאכים, שאדם האמור בסדר בראשית רומז למטטרון השר הגדול שנקרא אדם העליון, וממשלתו בחמשה גלגלים, ושמו כשם רבו, וזו המרכבה שראה יחזקאל דכתיב : 'דמות כמראה אדם עליו מלמעלה' (יח' א כו). וא"כ מספר ענין חוה רומז ליהואל השרף, וקין והבל רומז למיכאל כה"ג בשמים ולגבריאל הגבור, { ר"ל } ונתמעט פמליא של גבריאל הגבור לפני פמליא של מיכאל כה"ג בשמים, ולפי' אמר הב"ה למיכאל : 'כל הורג קין' (בר' ד טו), כל מי שימעט פמליא של מיכאל 'שבעתים יקם' (שם), שכינתי שנק' שבעה יקם ממנו. וישם י"י לקין אות' (שם), מהו האות שנתן לו ? שדגלו כדגל השם ית', ונתן לו אות משמו, מיכאל היוד משמו. 'לבלתי הכות אותו כל מוצאו' (שם), ר"ל שלא יוכל שום מלאך למעט ממשלתו כלל. הא לך שהתורה כולה מרגליות, שמספר ענין תולדות המלאכים, ועוד שהתורה כולה שמותיו של הב"ה, ושם מספר כל דוגמת המרכבה העליונה, ולפי' יש בה פרשה סתומה פרשה פתוחה, שמורה דוגמת בנין נכבד, ולפי' אמר דוד : 'תורת י"י תמימה' (תה' יח ח), שלא תחסר כל בה כעין דוגמת מרכבה העליונה הקדושה והטהורה.

'עשיתי לי בריכות מים' (קה' ב ו). רומז כנגד הב"ה כיצד קיים מרכבתו, כמו שרמזתי : בכל מקום שתמצא 'בניתי לי בתים' או 'עשיתי' או 'נמעתי', והוא קיום המרכבה. ר"ל : 'גליתי בתים', מרת מלכות שנק' 'בית'. 'כרם' (קה' ב ד) זו גבורה. 'גנות' (שם ה) זו מרת הוד. 'פרדסים' (שם) זו מרת בינה. ועל דרך האמתו 'פרדסים'

31. בדפוס כתוב 'המשמין'.

רזמו כנגד מדת צדיק, שהוא הברית העליון הקדוש והטהור ונקראות 'פרדם'. אח"כ התחיל לומר: 'עשיתי לי בריכות מים' (בר' ו ב) אלו שתי צנורות שיש בברית העליון הקדוש והטהור, ונקרא 'בריכות מים' שמריק השמן הטוב לכלה כנסת ישראל. 'להשקות מהם יער צומח עצים' (שם) זו שכינה שנק' יער' ע"ש שמערה טובו לעולם. 'צומח עצים' (שם) צומח משפחות של צדיקים ומלאכי השרת, שרפים וחיות הקדש³², ולכך כתיב: 'עשיתי לי בריכות מים להשקות מהם עין כל פרי'. ר"ל: 'עשיתי לי', ע"ד האמת, 'שהחילותי', הב"ה בעצמו עשה כל הדוגמא, ולפי' כתיב: 'עשיתי לי' ולא כתיב 'עשיתי' בלבד.

ז"אמר לו י"י לכן כל הורג קין'. (בר' ד טו). ע"ד החכמה. כבר ידעת מה שרמזתי לך, שהתורה כולה דוגמא של צורה העליונה הקדושה והטהורה, וכולה שכיח כלפי מעלה, ומשנתנה הב"ה למושה בסיני קבלו גשמות ונתגשמו כל האותיות בצורה גופנית, שכבר ידעת מה שרמזתי לך: שאדם רמו לחתן שהוא המלך י"י צבאות, וחזה רזמו לכלה, כנסת ישראל, וקין והבל רזמו שני מלאכים גדולים שבראן הב"ה בתחלה, שהם מטמרון ומטמרון, ונבלע האחד בשכינה ולפי' נשאר השני ואמ' לו הב"ה ית': 'לכן כל הורג קין' (שם), לכן לשון שבועה, כמו שרמזתי [269א] בהרבה מקומות; 'כל' רזמו כנגד מדת צדיק ששמו 'כל', כמו שרמזתי: 'יתרון ארץ בכל היא' (קה' ה ח) וכמו שרמזו דוד ע"ה: 'פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון' (תה' קמה טו). ולפי' אמ' הכתוב: 'כל הורג קין' (בר' ד טו) כנגד מטמרון; 'שבעתים יקם' (שם) כנגד שכינה שנק' שבעה. וישם י"י לקין אות' (שם), שם הב"ה שם למטמרון, הוסיף אות משמו וקרא שמו מיטמרון, עם יוד, וזהו שאמ' הכתוב: 'פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון' (תה' קמה טו), אל תקרי ידיך אלא יודך, ומיד בא השפע לעולם. 'לבלתי הכות אותו' (בר' ד טו), ר"ל שלא יצא אש ממדת צדיק לשרוף אותו. 'מוצאו' (שם) זו שכינה שנק' 'מציאה' דכתיב: 'מצא אשה מצא טוב' (מש' חי כב), ולפי' כתיב: 'לבלתי הכות אותו כל מוצאו' (בר' ד טו). וזהו שאמ' הכתוב: 'קניתי לי עבדים ושפחות ובני בית היה לי גם מקנה בקר וצאן היה לי מכל שהיה לפני בירושלם' (קה' ב ז), בדרך הפשט אמ': 'קניתי' מקנת כסף, עבדים כנעניים ושפחות, לעבודתי, לקיים מה שנ': 'לעולם בהם תעבודו' (ויק' כה מז). ועם היות שהיה לו כל זה לסוף החכמה לבד עמדה לו, דכתיב: 'אף חכמתי עמדה לי' (קה' ב ט), וכמו שאז"ל: לעולם ילמד אדם את בנו תורה ומניח אני כל אמנות שבעולם, שכל מה שבעולם עומד בבחורותו ולעת זקנותו הוא מת ברעב, והתורה עומדת לו לאדם בבחורותו ובזקנותו, שנ': 'עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו' (תה' צב טו).

32. כאן סיים נוסח הדפוס מכ"י ירושלים. ההמשך רק בכ"י פרים.